

## **Problematyka handlu pod rządami Rady Najwyższej Tymczasowej Księstwa Warszawskiego 1813-1815**

### **1. Zagadnienia wstępne**

Kłęska Napoleona w II wojnie polskiejniosła ogromną frustrację społeczeństwa Księstwa Warszawskiego. Na wiadomość o przegranej cesarza Francuzów polska arystokracja i większość szlachty średniej powróciła do orientacji rosyjskiej. Znaczna jednak część narodu: drobna szlachta, mieszczaństwo, grupy szlachty folwarcznej i wojsko były wzburzone załamaniem się nadziei, jakie wiązano z Napoleonem i mimo dotychczasowych zawodów myślały o dalszej walce. Gospodarstwa chłopskie były zrujnowane ekonomicznie, wyniszczone rekwizycjami, poborem rekruta i nadużyciami wojsk napoleońskich. Mimo tego chłopci odnosili się wrogo do nadciągających wojsk rosyjskich, obawiając się, że pod władzą caratu nastąpi wzmożenie poddaństwa i ucisku<sup>1</sup>.

Car Aleksander, który był w kontakcie z Adamem Jerzym Czartoryskim, zachęcając go do ogłoszenia się królem Polski, nie chciał zrażać do siebie mieszkańców Księstwa. Stąd wydał swoim dowódcom surowy nakaz łagodnego traktowania zajętych obszarów. Decyzje cara obwieścił gen. Michaił Miłoradowicz, zdobywca Warszawy (8 lutego 1813 r.). Na specjalnym spotkaniu magistrat miejski wręczył generałowi klucze do miasta. Miłoradowicz zapewnił bezpieczeństwo osób, całość majątków i zadeklarował, że wojsko nie będzie kwaterować po warszawskich domach. Generał wskazał, że Aleksander I swoją wspańałością chce przekonać Polaków o chęciach sprawienia im ulgi i zasłonięcia od cierpień „jakie za sobą los niesie”<sup>2</sup>.

Rozkazy Miłoradowicza powtórzył przejmujący dowództwo nad garnizonem warszawskim gen. Piotr Pahlen. Zakazał on wojskowym pod karą śmierci wszelkich nadużyć i gwałtów, a podwładnym generałom Lievenowi i Jurkowskiemu rozkazał, aby

---

<sup>1</sup> *Historia Polski*, t. II, 1764-1864, cz. II 1795-1831, pod red. S. Kieniewicza i W. Kuli, Warszawa 1958, s. 5-6.

<sup>2</sup> „Gazeta Warszawska” 1813, nr 12, s. 176; M. Bogdanowicz, *Istoria carstwowania Imperatora Aleksandra I i Rossiji b jego wremia*, t. IV, Sankt-Petersburg 1869, s. 7.

oddziały nie ściągały samowolnie żywności i furażu. Polecono także prefektom, aby zaczęli gromadzić w magazynach wszelkie produkty niezbędne dla armii. Gdyby obywatele doznali jakichkolwiek krzywd od wojsk rosyjskich, należało zawiadomić dowództwo o nadużyciach, które miało sprawę zbadać i sprawiedliwie osądzić<sup>3</sup>.

Władze okupacyjne doceniały rolę handlu i kwestie wymiany towarów między handlarzami a żołnierzami czy intendenturą rosyjską. Z rozkazu feldmarszałka Michała Kutuzowa Smoleńskiego na terenach zdobytych dokonano przeliczeń obowiązującej monety na ruble. Od tej pory urzędy miały publikować cenniki na produkty żywnościowe, podając je w monecie rosyjskiej i monecie zajętego kraju<sup>4</sup>.

Zarząd nad okupowanym terytorium Księstwa Warszawskiego wymagał powołania sprawnego organu centralnego. Dnia 1/13 marca 1813 r., na rozkaz cesarza Aleksandra I, feldmarszałek Michaił Kutuzow Smoleński powołał do życia i wydał regulamin działania Rady Najwyższej Tymczasowej jako centralnego organu zarządu na okupowanych ziemiach Księstwa Warszawskiego. W regulaminie, złożonym ze wstępu i 21 paragrafów, Kutuzow ogłaszał zasady umiaru, jakimi kierować się miały wojska rosyjskie przy zajmowaniu terenów Księstwa. Dla realizacji tych zasad Aleksander I wydał swojemu wojsku najsurowsze rozkazy łagodnego traktowania ludności cywilnej, które miały pokazać wielkoduszne zamiary cara w stosunku do Księstwa. Te same zasady miały też obowiązywać przy zarządzie cywilnym kraju<sup>5</sup>.

Z datą 1/13 marca 1813 r. Kutuzow Smoleński wydał też reskrypt powołujący członków Rady Najwyższej Tymczasowej Księstwa Warszawskiego. Dokument ten przedstawiono do akceptacji cara Aleksandra I 2/14 marca. I tak na stanowisko prezydenta powołano tajnego radcę, senatora Wasilija Siergiejewicza Łanskiego. Wiceprezydentem został tajny radca, senator Nikołaj Nikołajewicz Nowosilcow. Radcami stanu zostali tajny radca Tomasz Wawrzecki, rzeczywisty radca książę Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki oraz Ludwik Krzysztof von Colomb, dotychczasowy zarządca dóbr ziemskich króla saskiego w Księstwie Warszawskim<sup>6</sup>.

Paragraf 9 Regulaminu działania Rady Najwyższej poświęcony był kwestiom gospodarki i handlu. Na Radę narzucał obowiązek szczególnej dbałości o gospodarkę, dochody i wydatki państwa jako źródła dobrobytu narodowego. Dochody miały

<sup>3</sup> „Gazeta Warszawska” 1813, dodatek do nr 14, s. 204.

<sup>4</sup> „Gazeta Poznańska” 1813, nr 15, s. 148-149.

<sup>5</sup> S. Askenazy, *Polska a Europa*, „Biblioteka Warszawska” 1909, t. II, s. 210; W. Sobociński, *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1964, s. 190; „Gazeta Warszawska” 1813, dodatek do nr 27, s. 363; całość działalności Rady Najwyższej Tymczasowej Księstwa Warszawskiego zob. J. Przygodzki, *Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego 1813-1815. Organizacja i działalność*, Acta Universitatis Wratislaviensis No. 2411, „Prawo” 2002, t. CCLXXX, ss. 280.

<sup>6</sup> Rossijskij Gosudarstwiennyj Istoriceskij Archiw w Petersburgu (dalej RGIA), fond 1409, dzieło 710, s. 50.

przynosić opłaty celne, sumy ze sprzedaży soli, z podymnego, opłat przewidzianych za handel tranzytowy, za żeglugę po rzekach i kanałach, opłat drogowych i mostowych pobieranych przy wjeździe do miast oraz ze sprzedaży papieru stemplowego<sup>7</sup>.

Wraz z powołaniem Rady Najwyższej Tymczasowej Księstwa Warszawskiego 1/13 marca 1813 r. zatwierdzono „Notatkę o przedmiotach wymagających szczególnej uwagi w początkowym okresie tworzenia Rady Najwyższej”. W sprawach handlu Notatka wspominała o właściwym utrzymywaniu magazynów soli i chleba oraz sprzedaży tytoniu (likwidacji monopolu tytoniowego na rzecz podatku od sprzedaży)<sup>8</sup>.

Wasilij S. Łanskoj przybył do Warszawy 31 marca 1813 r. i 3 kwietnia wydał obwieszczenie o utworzeniu Rady Najwyższej Tymczasowej<sup>9</sup>. Tego samego dnia generał-gubernator zezwolił na przywóz do Księstwa towarów zabronionych z powodu blokady kontynentalnej Anglii, czyli cukru, kawy i wszystkich innych towarów kolonialnych z pobieraniem akcyzy „według wartości onych, od każdego jednego rubla po 15 procent”<sup>10</sup>. Rada skonkretyzowała swoją decyzję, podając taryfę stałych, piętnastoprocentowych opłat z wymienionych towarów. Miały one obowiązywać od 28 kwietnia 1813 r., a zostały opublikowane w gazetach<sup>11</sup>.

Prezydent Rady, po objęciu rządów, zauważył fatalną sytuację handlu, przemysłu czy finansów publicznych. Stan tych problemów ciągnął się już od czasów istnienia Księstwa Warszawskiego. Było to widoczne w piśmiennictwie politycznym. Ówczesny pisarz, Jerzy Beniamin Flatt w wydanej w Poznaniu w 1809 r. książce *Opis Księstwa Warszawskiego z krótkim rysem dziejów polskich aż do naszych czasów* pisał, że stan kupiectwa, rękodzieło i przemysł znajdują się jeszcze w kolebce. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy był według Flatta fakt, że znaczna liczba miast, zamiast rozwijać gospodarkę, „bawi się rolnictwem”. Inną przyczyną był brak kapitału czy mała liczba mieszkańców. Wskazywał, że kupiectwo mogłoby rozwijać się bardziej ze względu na istniejącą dużą liczbę spławnych rzek. Z ziem polskich wywożono głównie płody rolne, zwierzęta rzeźne, skóry, futra, wódkę, wełnę oraz niektóre towary rękodzielnicze. Importowano kruszce, przyprawy, sól, wino, towary luksusowe. Autor zaznaczał, że import przewyższał eksport<sup>12</sup>.

---

<sup>7</sup> M.I. Kutuzow. *Sbornik dokumentow*, pod red. L.G. Bezkrównowa, t. V, Moskwa 1956, s. 329-335.

<sup>8</sup> *Ibidem*, s. 335-338.

<sup>9</sup> Archiwum Państwowe w Poznaniu, *Zbiór edyktów i rozporządzeń drukowanych z lat 1718-1852*, sygn. 619.

<sup>10</sup> „Gazeta Poznańska” 1813, nr 29, s. 322.

<sup>11</sup> „Gazeta Warszawska” 1813, nr 38, s. 507.

<sup>12</sup> J.B. Flatt, *Opis Księstwa Warszawskiego z krótkim rysem dziejów polskich aż do naszych czasów*, Poznań 1809, s. 61-63.

Bardzo ciekawy pogląd w sprawie rozwoju handlu przedstawił Wawrzyniec Surowiecki. Pisał, że stan kupiecki, wspólnie ze stanem rolniczym i rzemieślniczym stanowią podstawę wzbogacenia się kraju<sup>13</sup>.

Powyższe informacje o życiu społeczno-gospodarczym pokazują, w jak trudnej sytuacji znajdowali się kupcy i przemysłowcy. Blokada kontynentalna, zamknięcie eksportu zboża oraz utrudnienia wprowadzane przez rząd pruski spowodowały spadek cen płodów rolnych, począwszy od 1808 r. W latach 1806-1811 pszenica na rynku warszawskim staniała o 40%, żyto o 48%<sup>14</sup>.

Polityka rządu Księstwa w stosunku do handlu zagranicznego, jak pisze Barbara Grochulska, była ostrożna i defensywna, a książę warszawski zalecał utrzymywanie poprawnych stosunków z państwami ościennymi, przede wszystkim z Prusami. Jeśli stosowano restrykcje w stosunku do towarów pruskich, to jedynie jako retorsje względem Berlina. Jeśli Prusy wycofywały się z restrykcji wobec Księstwa, podobne kroki wykonywał Fryderyk August<sup>15</sup>.

## 2. Polityka celna Rady Najwyższej Tymczasowej

Rada Najwyższa widziała w rozwoju handlu nie tylko drogę ku uzyskaniu dochodów dla budżetu, ale do polepszenia sytuacji mieszkańców Księstwa. Dlatego jej działania zmierzały do rozwoju tej dziedziny życia gospodarczego.

Dalsze kroki Rady skierowane były do dalszego uproszczenia przepisów celnych, ułatwiających handel towarami eksportowymi. Dnia 5 października 1813 r. w dodatku do numeru 80 „Gazety Warszawskiej” ogłoszono obwieszczenie cara Aleksandra wydane w Töplitz 9 września 1813 r., nakazujące nienakładanie specjalnych ceł i opłat na towary angielskie<sup>16</sup>.

Oprócz dopuszczenia towarów angielskich do obrotu i ustanowienia taryfy stałych piętnastoprocentowych opłat na towary sprowadzane do Księstwa, dla wzmocnienia handlu, 21 lutego 1814 r. Rada Najwyższa postanowiła, aby cło tranzytowe pobierane było według następujących zasad: kwotę 12 złotych od cetnara na towary zagraniczne sprowadzane lądem albo wodą, a sprzedawane na sztuki lub łokcie; od towarów „surowych”, tj. bydła rogatego i koni, cło płacone po dwa procent od wartości, jednakże ze względu na wartość gospodarczą wołów – bez względu na rodzaj po 100 zł, prócz wołów

<sup>13</sup> W. Surowiecki, *O upadku przemysłu y miast w Polsce*, Warszawa 1810, s. 39.

<sup>14</sup> S. Kempner, *Księstwo Warszawskie i Królestwo Polskie do okresu wielko-przemysłowego*, [w:] idem (red.), *Dzieje gospodarcze Polski porozbiorowej w zarysie*, t. I, Warszawa 1920, s. 16.

<sup>15</sup> B. Grochulska, *Handel zagraniczny Księstwa Warszawskiego. Z badań nad strukturą gospodarczą*, Warszawa 1967, s. 124-128.

<sup>16</sup> „Gazeta Warszawska” 1813, dodatek do nr 80, s. 1139.

i koni wchodzących w sprzężaj, a nie do sprzedaży. Dla wzmocnienia ustanowionych cel tranzytowych handlowiec winien zapłacić przy ekspedycji tranzytowej kaucję w wysokości 30 czerwońców od cetnara dla towarów sprzedawanych w sztukach i na łokcie, dla innych towarów tyle, ile wynosi ich cło, dla bydła rogatego i koni po dwa procent od wartości i z dodatkową opłatą na utrzymanie oficjalistów celnych. Kaucja ta powinna być oddana, gdy nadgraniczny urząd celny zawiadomił o opuszczeniu państwa przez określony towar. Obcy kupcy mieli być zwolnieni z obowiązku wpłacania kaucji, jeśli przeprowadzenie towaru przez kraj odbędzie się przez kupca krajowego, który posiada odpowiednie zezwolenie rządowe (*remispass*)<sup>17</sup>.

Mimo wzrostu obrotów handlowych, spowodowanych zniesieniem ograniczeń wwozowych na towary angielskie i kolonialne, dochody z cel systematycznie spadały. Spowodowane było to tym, że celnicy księgowali tylko nieznaczną część opłacanych cel, a kupcy nielegalnie wwozili towary, omijając komory celne. Dla zapobieżenia tym patologiom W. Łanskoj nakazał policmajstrowi Aleksandrowi Swieszczynowi, aby miał bezpośrednią kontrolę nad warszawskim Urzędem Celnym, który był najważniejszym punktem obsługującym wwóz towarów do Księstwa. Krok ten doprowadził do wykrycia nadużyć w urzędzie, do ustalenia i ukarania winnych, a nadzór nad prowadzeniem dochodzenia zlecono członkowi Rady Najwyższej N. Nowosilcowowi. Podjęte działania przyniosły pożądane rezultaty, gdyż dochody tylko z samej komory warszawskiej od 22 maja 1814 do 1 czerwca 1815 r. wyniosły 1 760 083 zł, a w latach poprzednich wynosiły: w 1811 r. 882 180 zł, w 1812 r. 593 392 zł, w 1813 r. 869 807 zł. Mimo sukcesów w walce z korupcją celników Rada zdawała sobie sprawę z tego, że patologii we wszystkich urzędach celnych nie da się wyplenić, gdyż nie można było poddać ich bezpośredniej kontroli specjalnych urzędników rosyjskich ze względu na ich małą liczbę<sup>18</sup>.

### 3. Handel solą

Bardzo ważną kwestią w polityce gospodarczej Rady Najwyższej była sprawa handlu solą, który przynosił znaczne dochody. Na sesji Rady z 2 czerwca 1813 r. ustanowiono *monopolium* solne. Od tego czasu tylko rząd krajowy miał prawo posiadać i sprzedawać znaczne ilości soli. Nakazano, aby osoby posiadające zapasy tego towaru, powyżej jednej beczki, zawiadomiły o tym najbliższą Dyрекcję Skarbową w departamencie lub podprefektów powiatów. Zapasy te obywatele mieli dostarczyć do najbliższych magazynów w przeciągu trzech tygodni od daty obwieszczenia, a najpóźniej do 24 czerwca 1813 r. Osoby, które nie zastosowały się do powyższego nakazu, miały być ukarane

---

<sup>17</sup> RGIA, syg. 1409, od.1, dzieło 2460, s. 26-27; „Gazeta Poznańska” 1814, nr 40, s. 471.

<sup>18</sup> *Ibidem*, s. 28-30 ob.

grzywną o wartości ukrywanej soli. Połowę kary przeznaczano denuncjatorowi, druga trafiała do skarbu państwa. Oprócz kary pieniężnej konfiskowano także towar<sup>19</sup>.

Wprowadzenie *monopolium* nie zakończyło kwestii handlu solą. Już po czterech miesiącach Rada zmieniała diametralnie zdanie w tym zagadnieniu. Dnia 8 października 1813 r. Ludwik Krzysztof von Colomb i kierowane przez niego Ministerium Przychodów i Skarbu, stosownie do postanowienia Rady Najwyższej, zniósło monopol solny, zezwalając na wolny handel tym surowcem. Zasady prowadzenia takiej działalności miały być przygotowane przez ministerstwo i ogłoszone w gazetach. Ograniczenia handlowe utrzymano przejściowo jeszcze w departamencie bydgoskim, ale i tu od 11 października zostały zniesione<sup>20</sup>.

Uwolnienie handlu solą było decyzją katastrofalną, doprowadziło do ogromnych spekulacji i niedoborów tego surowca oraz spadku dochodów państwa z tytułu zahamowania handlu nim. Dlatego też Rada Najwyższa Tymczasowa wycofała się ze swojej wcześniejszej decyzji i wydała nowe prawo zwane Regulaminem solnym, które miało obowiązywać od 1 kwietnia 1814 r. Rada postanowiła także rozpisać konkurs na dostarczenie soli do Księstwa Warszawskiego w  $\frac{3}{4}$  potrzeb kraju po cenie, która odpowiadałaby mieszkańcom i przyniosłaby odpowiedni dochód skarbowi państwa, a resztę pozostawić do wolnego handlu. Wszystkie oferty rozpatrywane były wspólnie z Komitetem Centralnym<sup>21</sup>. Zorganizowano również przetarg na dostarczenie soli do Księstwa, który wygrał Berek Szmul i kompania. Miał on zawrzeć z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych umowę na dostarczenie soli w okresie dwóch lat w departamentach krakowskim, radomskim, lubelskim, siedleckim i warszawskim, bez departamentu łomżyńskiego. Od chwili wydania regulaminu wstrzymano wydawanie remispasów na przywóz soli przez granicę, a pozwolenia już wydane miały ważność tylko do chwili sprowadzenia kruszcu. Od tej pory osoby chcące sprowadzić sól zza granicy musiały się starać o specjalny

<sup>19</sup> „Gazeta Warszawska” 1813, dodatek do nr 45, s. 619.

<sup>20</sup> J. Przygodzki, *Powołanie organów władzy w Księstwie Warszawskim na początku 1813 r.*, „Acta Universitatis Wratislaviensis No 2070, „Prawo” 1998, t. CCLXI, s. 152.

<sup>21</sup> Organ powołany na podstawie §§ 7 i 8 instrukcji z 1/13 marca 1813 r. o powołaniu Rady Najwyższej Tymczasowej do przedstawienia sytuacji ludności w poszczególnych departamentach, złożony po jednym delegacie z każdego z nich. Jego siedzibą była Warszawa. Do Komitetu Centralnego rady departamentowe wybrały Feliksa Biesiekierskiego (departament bydgoski); Mikołaja Glinkę (departament płocki); Antoniego Bryczyńskiego, a następnie Józefa hrabiego Ledóchowskiego (departament radomski); Józefa Szepietowskiego (departament łomżyński); Antoniego Siemiątkowskiego (departament kaliski); Aleksandra Prusaka, a następnie Stanisława hrabiego Jezierskiego (departament warszawski); Stanisława Nowakowskiego (departament lubelski); Karola Sosnowskiego, a następnie Leo Nowakowskiego (departament siedlecki); Antoniego Kochanowskiego, a następnie Stefana Różyckiego (departament krakowski); Bonawenturę Rembowski (departament poznański), *M.I. Kutuzow...*, s. 330-331; W. Nagórska-Rudzka, *Opinia publiczna w Księstwie Warszawskim w 1813 r.*, Warszawa 1928, s. 18; J. Przygodzki, *Komitet Centralny w okupowanym Księstwie Warszawskim (1813-1815)*, *Acta Universitatis Wratislaviensis* No 2501, „Prawo” 2006, t. CCLXXXV, s. 147-160.

paszport ministerialny poprzez dyrekcję skarbową właściwego departamentu, wydawany przez Ministerstwo Skarbu<sup>22</sup>.

Licytację na dostarczenie soli dla departamentu łomżyńskiego dyrekcja skarbu wyznaczyła na 2 grudnia 1814 r. Miano ją przeprowadzić na podobnych warunkach jak w pozostałych departamentach<sup>23</sup>.

#### **4. Polityka handlowa Rady Najwyższej wobec ludności żydowskiej**

Zajęcie Księstwa przez Rosjan i utworzenie na jego terytorium Rady Najwyższej dawało Żydom nadzieję polepszenia ich sytuacji prawnej. Byli oni zainteresowani zmianami legislacyjnymi dotyczącymi handlu i przemysłu, a które obowiązywały jeszcze od czasów rządów księcia warszawskiego Fryderyka Augusta Wettyna. W czasie wojny 1812 r. Żydzi oddawali armii rosyjskiej nieocenione usługi wywiadowcze i zaopatrzeniowe. Przez cały okres kampanii, a przede wszystkim w okresie walk na ziemiach litewsko-polskich, mieli oni w kwaterze głównej gen. Piotra Wittgensteina, feldmarszałka Kutuzowa, a później u boku cara Aleksandra I dwóch pełnomocnych deputatów narodu żydowskiego. Funkcję tę pełnili Sendel Sonnenberg i Lejzor Villon. Koordynowali oni akcję wywiadowczo-prowiantową świadczoną przez kahały i pojedynczych Żydów. Za swoje usługi otrzymali oni w 1813 r. od szefa sztabu wszystkich armii czynnych ks. Piotra Wołkońskiego imienne listy pochwalne i nadal przebywali przy cesarskiej kwaterze głównej<sup>24</sup>.

Już po ustanowieniu Rady starozakonni zaczęli zabiegać o usunięcie najdotkliwszego z aktów antyżydowskich – dekretu z 30 października 1812 r. Zakazywał on ludności wyznania mojżeszowego produkcji i wyszynku wyrobów alkoholowych we wsiach i w miastach oraz zamieszkiwania w szynkach, karczmach i gorzelniach, począwszy od 1 lipca 1814 r.<sup>25</sup>

Starozakonni Księstwa znaleźli protektora w osobie wiceprezydenta Rady Najwyższej Nikołaja Nikołajewicza Nowosilcowa. Pomoc ta nie była bezinteresowna. Za swoje usługi pobierał on gratyfikacje pieniężne<sup>26</sup>. Korzystając z poparcia wiceprezydenta Rady,

---

<sup>22</sup> Dziennik Departamentowy Krakowski 1814, nr 110, nr 111, s. 1024-1045; Dziennik Departamentowy Warszawski 1814, nr 30, nr 33, nr 34, s. 263-364, 289-292, 297-300.

<sup>23</sup> „Gazeta Warszawska” 1814, dodatek do nr 90, s. 1583.

<sup>24</sup> S. Askenazy, *Z dziejów Żydów polskich w dobie Księstwa Warszawskiego*, „Kwartalnik Poświęcony Badaniom Przeszłości Żydów w Polsce” 1912, R. I, z. I, s. 5.

<sup>25</sup> Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego, t. IV, s. 393 i n.

<sup>26</sup> Proceder opłacania N. Nowosilcowa dokładnie opisał D. Kandel w artykule *Nowosilcow a Żydzi* („Biblioteka Warszawska” 1911, t. III, s. 141-155), w którym przedstawił przypadek z 1816 r., kiedy to senator miał storpedować działania rządu Królestwa w sprawie przepisów o szynkarstwie. Kahał warszawski nakazał starozakonnym, nie wyłączając kobiet, trzydniowy post w celu odwrócenia grożących klęsk, a zaszczędzone pieniądze mieli przekazać władzom kahalnym. Tym sposobem zebrano kwotę 120 000 zł

Żydzi chcieli doprowadzić do zniesienia dekretu z 30 października 1812 r. zabraniającego im od 1 lipca 1814 produkcji i wyszynku alkoholu. Na specjalnej audyencji u Nowosilcowa przedstawiciele kahału warszawskiego przedstawili mu swój punkt widzenia. W odpowiedzi wiceprezydent Rady Najwyższej stwierdził, że w tej gestii wiele zależy od niego i jeśli zawsze starać się będą zasługiwać na jego protekcję, wtedy on podejmie się na wieczne czasy pośredniczyć między ludnością starozakonną a cesarzem. Przedstawiciele kahału, zrozumiałwszy aluzje Nowosilcowa, wręczyli mu niebawem znaczną kwotę pieniężną<sup>27</sup>.

Pragnąc wykorzystać zakulisowe zabiegi, przedstawiciele gminy żydowskiej w imieniu ogółu 17 października 1813 r. złożyli do Rady Najwyższej Tymczasowej prośbę o zniesienie dekretu z 30 października 1812 r. W wyniku braku reakcji ze strony Rady ponowili swój wniosek 15 kwietnia 1814 r. Ich zabiegi przyniosły jedynie poławiczny skutek, gdyż Rada Najwyższa, po naciskach ze strony Nowosilcowa, uchwałą z 8 czerwca 1814 r. postanowiła przesunąć jedynie termin wejścia w życie dekretu z 1 lipca 1814 r. na 1 lipiec 1815 r.<sup>28</sup>

## 5. Kontrowersje wokół działalności Ludwika Krzysztofa von Colomba

Sprawy handlu miały być prowadzone przez ministerium przychodów i skarbu i radcę Ludwika Krzysztofa von Colomba. Niestety nie był to wybór trafny. Colomb został zarekomendowany Aleksandrowi I przez jego krewnego barona Karla vom Steina. Pisał on m.in. o Colombie w specjalnym memoriale o zarządzie Księstwem Warszawskim z 1 lutego 1813 r. jako osobie lojalnej i godnej pozostawienia w służbie. W powyższym dokumencie przedstawiał stosunki panujące w Księstwie i jednocześnie proponował zmiany, jakie należałoby przeprowadzić w systemie administracji i edukacji<sup>29</sup>.

Z protekcji Colomba weszli w tym czasie do Ministerium Skarbu następujący Niemcy: Feliks Rychowiecki, Rydel, Kazimierz Schrader i Tyszka. Wszyscy oni byli

---

polskich, które przekazano Nowosilcowowi. Kiedy Rada Stanu, mimo sprzeciwu komisarza cesarskiego, przygotowała tekst dekretu, w dzień publikacji Nowosilcow przesłał na ręce namiestnika J. Zajączka list Aleksandra I, który wspomniany dekret wstrzymywał.

<sup>27</sup> D. Kandel, *op. cit.*, s. 142; J. Przygodzki, *Pozycja prawna ludności żydowskiej pod rządami Rady Najwyższej Tymczasowej Księstwa Warszawskiego (1813-1815)*, [w:] G. Górski, L. Ćwikła, M. Lipska (red.), *Cuius regio, eius religio?. Publikacja po Zjeździe Historyków Państwa i Prawa, Lublin, wrzesień 2006 r. II*, Lublin 2008, s. 199-209.

<sup>28</sup> S. Askenazy, *Z dziejów Żydów...*, s. 4; Dziennik Departamentowy Krakowski, 1814, nr 40, s. 355-357.

<sup>29</sup> RGIA, fond 1409, dzieło 1159, 18-22ob.; F. Rawita, *Rzut oka na stosunki w Księstwie Warszawskim między 1812 a 1814*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1893, r. XXI, s. 390-397.

dymisjonowani w okresie Księstwa Warszawskiego za nadużycia finansowe. Colomb wprowadził ich do pracy w ministerium i chronił ich nielegalną działalność<sup>30</sup>.

Aleksander I, nie mając zaufania do von Colomba, podjął 4 sierpnia 1813 r. decyzję o wprowadzeniu wyższego nadzoru skarbowego narzuconego nad jego resortem. Miał on być sprawowany przez N. Nowosilcowa. Nadzór obejmował ogólną zwierzchność nad dyrekcją skarbu, wydziałem egzekucji podatków, sprawdzanie zaległości, rozporządzanie funduszami skarbowymi i mennicą. Nadzór został potwierdzony ukazem z Troyes z 1 lutego 1814 r.<sup>31</sup>

Ostatecznie nieudolność i informacje o nadużyciach doprowadziły do stanowczych decyzji. Dnia 5/17 kwietnia 1815 r. Aleksander I odwołał z Rady L.K. von Colomba. Miał on wyjechać po uzyskaniu paszportu do Poznania, gdzie na zaproszenie nadprezydenta prowincji Józefa Zerboniego di Sposettiego miał objąć stanowisko wiceprezydenta tamtejszej rejencji<sup>32</sup>.

Po odejściu Colomba nie mogli pozostać w ministerium jego protegowani. Schrader otrzymał 31 lipca 1815 r. dymisję. Podobnie potraktowano Rydla. Ujawniane nadużycia w Ministerium Skarbu dokonywane przez „grupę Colomba” wpłynęły na jej dalsze losy. Naczelnik Biura Rachunkowego Tyszką sprzedał „po cichu” swe „dworki” w Warszawie i potajemnie opuścił miasto. Rychowiecki za fałszerstwo skryptów został uwięziony. Schrader po otrzymaniu dymisji pozostał w Warszawie, gdyż według pogłoszek jego opinia u samych Prusaków nie była najlepsza. Daremnie ubiegał się o powrót do Ministerium Skarbu<sup>33</sup>.

## 6. Zakończenie

Podsumowując ustalenia dotyczące problematyki handlu w okresie rosyjskich rządów okupacyjnych w Księstwie Warszawskim, należy stwierdzić, że kwestia ta była jednym z ważniejszych elementów ich działalności. Rada Najwyższa Tymczasowa zaraz po rozpoczęciu działalności rozpoczęła wydawanie przepisów, które ułatwiałyby pracę kupców. Członkowie Rady zdawali sobie sprawę, w jak trudnym położeniu znajdowali

<sup>30</sup> W. Rostocki, *Ludzie Colomba w Ministerium Skarbu u schyłku Księstwa Warszawskiego*, [w:] *Wiek XIX. Prace ofiarowane Stefanowi Kieniewiczowi w 60 rocznicę urodzin*, Warszawa 1967, s. 134-136; W. Rostocki, *Korpus w gęsie pióra uzbrojony. Urzędnicy warszawscy, ich życie i praca w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim do roku 1831*, Warszawa 1972, s. 53-54.

<sup>31</sup> J. Bojański, *Rządy tymczasowe w Królestwie Polskim. Maj-grudzień 1815*, Warszawa 1902, s. 86.

<sup>32</sup> Na podstawie materiałów z archiwum rodziny von Colomb udostępnionych przez pana Henninga von Kopp-Colomba; J. Willaume, *Colomb von Ludwik Krzysztof (1768-1831)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. IV, Kraków 1938, s. 93; M. Lauber, *Die Verwaltung der Provinz Posen 1815-1847*, Breslau 1923, s. 48; R. Prümers, *Das Jahr 1793. Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Organisation Südprensens*, Posen 1895, s. 119; J. Bojański, *op. cit.*, s. 87-92.

<sup>33</sup> W. Rostocki, *Ludzie Colomba...*, s. 137.

się handlowcy Księstwa. Polityka handlowa konstytucyjnych władz Księstwa Warszawskiego niestety nie była nastawiona na bezwzględne popieranie handlu i przemysłu i to mimo głosów ówczesnych ekonomistów – Wawrzyńca Surowieckiego czy Stanisława Staszica – postulujących rozwój tych dziedzin życia gospodarczego dających dobrobyt i rozwój kraju.

Możemy również zauważyć początkowy brak rozeznania Rady w sytuacji panującej w Księstwie. Wyraźnie widać to w przypadku handlu solą. Na początku Rada utrzymała *monopolium* solne, by po paru miesiącach zrezygnować z tego pomysłu i uwolnić rynek handlu tym kruszcem. Możemy się domyślać, że pomysł ten wypłynął z kręgów Ludwika Krzysztofa von Colomba i jego ludzi o nieciekawej proveniencji, wprowadzonych do Ministerstwa Przychodów i Skarbu. Ogrom nadużyć spowodowanych tą decyzją zmusił Radę Najwyższą do wycofania się z decyzji o wolnym handlu solą i wprowadzenia Regulaminu solnego, który oparł dostawę soli na systemie przetargowym, nadzorowanym tym razem przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, a nie przez ludzi von Colomba, co potwierdza, skąd płynęły nieprawidłowości.

Ciekawym wątkiem była sprawa aktywności ludności żydowskiej w opisywanym okresie. Była ona zainteresowana w zmianie niewygodnych rozwiązań prawnych z okresu Księstwa Warszawskiego, które krępowały handel. Jednak najbardziej zależało im na usunięciu tych dekrétów królewskich, które godziły w interesy starozakonnych. Szczególnie chodziło o sprawę produkcji i wyszynku alkoholu. Poprzez pozaprawne i nieformalne działania wiceprezydenta Rady Nikołaja Nowosilcowa udało się odroczyć wprowadzenie krępujących przepisów dla Żydów.

Reasumując, stwierdzam, że mimo trudności wojennego czasu i ruiny okupowanego terytorium Rada Najwyższa Tymczasowa podejmowała takie decyzje, które mogłyby wpłynąć na rozbudzenie stłumionego handlu, a co za tym idzie – pobudzenie rozwoju gospodarczego kraju.

## Bibliografia

### Materiały archiwalne

- Archiwum Państwowe w Poznaniu, *Zbiór edyktów i rozporządzeń drukowanych z lat 1718-1852*, sygn. 619.
- Rossijskij Gosudarstwiennyj Istoriceskij Archiw w Petersburgu, fond 1409, dzieło 710; dzieło 2460.

## Źródła drukowane

Dziennik Departamentowy Krakowski, 1814, nr 40; nr 110; nr 111.

Dziennik Departamentowy Warszawski, 1814, nr 30; nr 33; nr 34.

Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego, t. IV, Warszawa 1811.

Materiały z archiwum rodziny von Colomb udostępnione przez pana Henninga von Kopp-Colomba.

M.I. Kutuzow. *Sbornik dokumentow*, pod red. L.G. Bezkrownowa, t. V, Moskwa 1956.

„Polski Słownik Biograficzny”, t. IV, Kraków 1938.

## Prasa

„Gazeta Warszawska” 1813, nr 12; dodatek do nr 14; dodatek do nr 27; nr 38; dodatek do nr 45; dodatek do nr 80.

„Gazeta Warszawska” 1814, dodatek do nr 90.

„Gazeta Poznańska” 1813, nr 15; nr 29.

„Gazeta Poznańska” 1814, nr 40.

## Literatura

Askenazy S., *Polska a Europa*, „Biblioteka Warszawska” 1909, t. II.

Askenazy S., *Z dziejów Żydów polskich w dobie Księstwa Warszawskiego*, „Kwartalnik Poświęcony Badaniom Przeszłości Żydów w Polsce” 1912, R. I, z. I.

Bogdanowicz M., *Istoria carstwowania Imperatora Aleksandra I i Rossiji b jego wremia*, t. IV, Sankt-Petersburg 1869.

Bojański J., *Rządy tymczasowe w Królestwie Polskim. Maj–grudzień 1815*.

Flatt J.B., *Opis Księstwa Warszawskiego z krótkim rysem dziejów polskich aż do naszych czasów*, Poznań 1809.

Grochulska B., *Handel zagraniczny Księstwa Warszawskiego. Z badań nad strukturą gospodarczą*, Warszawa 1967.

*Historia Polski*, t. II. 1764-1864, cz. II. 1795-1831, pod red. S. Kieniewicz i W. Kuli, Warszawa 1958.

Kandel D., *Nowosilcow a Żydzi*, „Biblioteka Warszawska” 1911, t. III.

Kempner S., *Księstwo Warszawskie i Królestwo Polskie do okresu wielko-przemysłowego*, [w:] S.A. Kempner (red.), *Dzieje gospodarcze Polski porozbiorowej w zarysie*, t. I, Warszawa 1920.

Lauber M., *Die Verwaltung der Provinz Posen 1815-1847*, Breslau 1923.

Nagórska-Rudzka W., *Opinia publiczna w Księstwie Warszawskim w 1813 r.*, Warszawa 1928.

- Prümers R., *Das Jahr 1793. Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Organisation Südpreußens*, Posen 1895.
- Przygodzki J., *Komitet Centralny w okupowanym Księstwie Warszawskim (1813-1815)*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 2501, „Prawo” 2003, t. CCLXXXV.
- Przygodzki J., *Powołanie organów władzy w Księstwie Warszawskim na początku 1813 r.*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 2070, „Prawo” 1998, t. CCLXI.
- Przygodzki J., *Pozycja prawna ludności żydowskiej pod rządami Rady Najwyższej Tymczasowej Księstwa Warszawskiego (1813-1815)*, [w:] G. Górski, L. Ćwikła, M. Lipska (red.), *Cuius regio, eius religio?. Publikacja po Zjeździe Historyków Państwa i Prawa*, Lublin, wrzesień 2006 r. II, Lublin 2008.
- Przygodzki J., *Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego 1813-1815. Organizacja i działalność*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 2411, „Prawo” 2002, t. CCLXXX.
- Rawita F., *Rzut oka na stosunki w Księstwie Warszawskim między 1812 a 1814*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1893, r. XXI.
- Rostocki W., *Korpus w gęsie pióra uzbrojony. Urzędnicy warszawscy, ich życie i praca w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim do roku 1831*, Warszawa 1972.
- Rostocki W., *Ludzie Colomba w Ministerium Skarbu u schyłku Księstwa Warszawskiego*, [w:] *Wiek XIX. Prace ofiarowane Stefanowi Kieniewiczowi w 60 rocznicę urodzin*, Warszawa 1967.
- Sobociński W., *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1964.
- Surowiecki W., *O upadku przemysłu y miast w Polsce*, Warszawa 1810.
- Willaume J., *Colomb von Ludwik Krzysztof (1768-1831)*, [w:] „Polski Słownik Biograficzny”, t. IV, Kraków 1938.

**Streszczenie:** Tekst poświęcony jest problematyce handlu w okresie rosyjskich rządów okupacyjnych w Księstwie Warszawskim. Należy stwierdzić, że kwestia ta była jednym z ważniejszych elementów działalności Rady Najwyższej Tymczasowej, która zaraz po rozpoczęciu swojej działalności rozpoczęła wydawanie przepisów ułatwiających pracę kupców. Członkowie Rady zdawali sobie sprawę, w jak trudnym położeniu znajdowali się handlowcy Księstwa. Polityka handlowa konstytucyjnych władz Księstwa Warszawskiego niestety nie była nastawiona na bezwzględne popieranie handlu i przemysłu i to mimo głosów ówczesnych ekonomistów – Wawrzyńca Surowieckiego czy Stanisława Staszica – postulujących rozwój tych dziedzin życia gospodarczego, dających dobrobyt i rozwój kraju. Stąd mimo trudności wojennego czasu i ruin okupowanego terytorium Rada Najwyższa Tymczasowa podejmowała takie decyzje, które mogłyby wpłynąć na rozbudzenie stłumionego handlu, a co za tym idzie – pobudzenie rozwoju gospodarczego kraju.

**Słowa kluczowe:** Rada Najwyższa Tymczasowa, Księstwo Warszawskie, Aleksander I, handel, Wasilij Siergiejewicz Łanskoj, Nikołaj Nowosilcow, Ludwik Krzysztof von Colomb, *monopolium solne*, okupacja rosyjska 1813-1815